ҠУШЫМТА

Башҡорт теленән балаларҙың белем һәм күнекмәләрен баһалау нормалары.

Рус телле мәктәптәрҙә уҡыусыларҙың белем һәм күнекмәләрен баһалау маҡсатында, башланғыс һәм юғары синыфтар өсөн, махсус нормалар билдәләнә. Был нормалар саф башҡорт мәктәптәре йәки башҡорт телен дәүләт теле буларак өйрәнеүсе мәктәптөр өсөн билдәләнгән нормаларҙан бер ни тиклем айырыла. Ҡулланыу өсөн уңайлы тип иҫәпләп, бөтә нормаларҙы бер урынға туплау урынлы тип табылды.

1. Балаларҙың укыу һәләтлектәрен баһалау

Уҡыусыларҙың башҡорт телендә уҡыуын, яуаптарын баһалағанда, уларҙың тәкдим ителә торған тексты аңлы һәм тасуири уҡыуы, йөкмәткеһен тейешле кимәлдә үҙләштереүе, кәрәкле кимәлдә һөйләй алыуы иҫәпкә алына.

Йыл аҙағына уҡыу тиҙлеге минутына түбәндәгесә билдәләнә:

классстар	Һүҙ	Билдә	Эстән уҡыу
1-се класс	20-25	80-90	25-30
2-се класс	30-40	100 - 120	35-40
3-сө класс	40-50	120-150	45-65
4-се класс	55-65	150-200	75-85

Уҡыу техникаһы тураһында һөйләгәндә, шуны иҫтә тоторға кәрәк:

1. Кешегә, ғәҙәттә, күберәк эстән укырға тура килә. Шуға күрә дәрестәрҙә балаларҙы бәләкәй синыфтарҙа ҡысҡырып укырға өйрәтеү норма һанала.

Эш методикаһын ошондайыраҡ итеп ойоштороу кәңәш ителә: баһаға уҡыу өсөн, һәр уҡыусыға айырым текст әҙерләнә, әммә шиғри әҫәрҙәр алыу уңайлы түгел. Текстар хикәйәләү формаһында, йөкмәткеһе тамамланған, ваҡиғалар һүрәтләнеше эҙмә-

әҙлекле булырға тейеш. Текстағы һүҙҙәр, билдәләр алдан һанап ҡуйыла. Бала ошо тексты күпме ваҡытта уҡый, шунан сығып уның бер минутта уртаса нисә һүҙ уҡыуы асыҡлана.

2. Уҡыу техникаһын формалаштырыу 4-се синыфта тамамлана. Ә юғары синыфтарҙа уҡыу һәләтлеген камиллаштырыу регуляр рәүештә үткәрелә. Үрҙә килтерелгән цифрҙар уҡытыусыға ориентир өсөн тәҡдим ителә. Балаларҙың телде белеү кимәленән сығып, уҡытыусы был һандарҙы ижади ҡулланыуға хоҡуҡлы.

2. Яҙма эштәрҙең күләме һәм уларҙы баһалау нормалары

Уҡытыу рус телендә барған мәктәптәрҙә башҡорт теле һәм әҙәбиәте дәрестәрендә яҙма эштәрҙең төрлө формалары ҡулланыла. Уларҙың ҡайһы берҙәре башланғыс синыфтарҙа, ҡайһылары юғары синыфтарҙа күберәк һәм өйрәтеү маҡсатында үткәрелә. Шулай уҡ яҙма эштәр (бигерәк тә юғары синыфтарҙа) уҡыусыларҙың белем Һәм күнекмәләрен тикшереү өсөн дә файҙаланыла. Яҙма эштәрҙең рус телле мәктәптәрҙә киң ҡулланыла торған түбәндәге төрҙәрен күрһәтергә мөмкин:

- һүҙҙәрҙе, типик һөйләмдәрҙе күсереп яҙыу;
- һүҙлек диктанттары;
- ғәҙәти диктанттар;
- һорауҙарға яуаптар;
- тестарға яуаптар, яҙыу;
- изложениелар;
- иншалар.

Әйтергә кәрәк, һаналған яҙма эштәрҙе башланғыс синыфтарҙа элементар характерҙа, өйрәтеү маҡсатында һәм ныҡлы әҙерлектән һуң ғына яҙҙырыу кәңәш ителә. Әҙерлек эштәре төрлөсә булырға мөмкин: һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе яҙыр алдынан Бер нисә тапҡыр телдән әйттереү, ниндәй хәрефтәр яҙылыуын анализлау, һүҙҙәрҙе һауала (таҡтала) яҙып ҡарау, таҡтала яҙылғандарҙы күмәкләп тикшереү, хаталарын төҙәтеү һ.б. Фәҡәт ошондай әҙерлек эштәре үткәрелгәндән һуң ғына, эштәр аҡка яҙыла. Дөрөҫ, әҙерлек эштәрен уҡытыусы, үҙ уҡыусыларының әҙерлек, телде белеү кимәленән сығып, үҙенсә хәл итә ала.

Юғары синыфтарға күсә барған һайын, яҙма эштәрҙе яҙҙырыу методикаһы ҡатмарлана, йәғни, башҡорт мәктәптәрендә ҡулланыла торған алымдарға яҡыная бара. Был синыфтарҙа контроль характерындағы яҙма эштәргә өҫтөнлөк бирелә.

- Өйрәтеү характерындағы яҙма эштәр, һүҙлек диктанттары был таблицаға инмәй, улар ғәҙәттәге дәрестәрҙә үткәрелә. Уларҙың йышлығын, күләмен уҡытыусы үҙе билдәләй.
- Күсереп яҙыу өсөн тәҡдим ителә торған текст күләме контроль диктант тексы күләменә тап килә. Ғөмүмән, һәр дәрестәге яҙыу эштәре лә шул синыфтағы контроль диктант тексы күләменә тап килергә тейеш.
- Контроль характерҙағы яҙма эштәр текстарының күләме түбәндәгесә билдәләнә:

Эш төрҙәре	Кластар		
	2	3	4
Һүҙлек диктанты (эштәр менән)	6-8	8-10	10-12
Диктант (контроль күсереп яҙыу)	15-20	25-30	35-40

Был ваҡыт эсендә уҡыусылар ижекләп, һүҙләп күсереп яҙа, диктант, изложение, инша кеүек яҙма эштәрҙе башҡара. Ваҡытты шунан да күберәк биреү кәңәш ителмәй. Әммә (конкрет ситуацияға ҡарап, яҙма эштәр башҡарыуға ваҡытты уҡытыусы 3-5 минутҡа оҙайта йәки ҡыҫҡарта ала.

Урыҫ телле мәктәптәрҙә башҡорт теленән ҡуйыла торған баһалар башҡа предмет буйынса алған баһаларҙан кәм булырға тейеш түгел. Шуға ла бындай мәктәптәрҙә башҡорт теленән яҙма эштәр ныҡлы әҙерлек үткәргәндән һуң ғына башҡарыла.

Баһалар, нигеҙҙә, уҡыусыларҙы башҡорт телен өйрәнеүгә ҡыҙыҡһыныу, дәртләндереү маҡсаты менән ҡуйыла.

Шик юҡ, мәктәптә уҡытыла торған башҡа предметтарҙы өйрәнгәндә лә башҡорт теленә мөрәжәғәт итеү уны үҙләштереүгә ҡыҙыҡһыныу уята.

Шулай итеп, башҡорт телендә һөйләшеү, уҡыу, яҙыу күнекмәләрен үҙләштереү балаларға юғары кластарҙа белем алыуға нигеҙ әҙерләй, уларға республика, уның тәбиғәте, халҡы, сәнғәте, әҙәбиәте тураһында күберәк информация алырға ярҙам итәсәк. Юғары синыфтарҙа бындай эштәр тағы ла тәрәнерәк, күләмлерәк итеп үткәрелә. Былар бөтәһе лә республика илһөйәрҙәрен, юғары әхләҡле шәхестәр тәрбиәләүгә ҙур мөмкинлек аса.

3.Яҙма эштәрҙе баһалау нормалары.

Диктанттарҙы баһалау.

Уҡытыу рус телендә алып барылған мәктәптәр өсөн әҙерләнгән диктанттар тексына бөтә үҙ аллы һәм ярҙамсы һүҙҙәр инә.Грамматик эштәр өҫтәп бирелгәндә,диктант текстары бер аҙ ҡыҫҡартыла.

Орфограммаларҙың һәм пунктограммаларҙың дөйөм һаны түбәндәгеләрҙән артмаҫҡа тейеш:
II -4/1 орфограмма,
III- 5/2орфограмма ,
IV-6/2орфограмма ,

Диктантты баһалағанда төҙәтелә,әммә иҫәпкә алынмай торған хаталар:
1)мәктәп программаһына индерелмәгән ҡағиҙәләргә яҙылыштар;
2)әле үтелмәгән ҡағиҙәләргә яһалған хаталар;
3)автор ҡуйған ҡатмарлы пунктуация;
4)механик рәүештә бер хәреф урынына икенсеһен яҙыу.

Тупаҫ булмаған хаталар:
1)ҡағиҙәләрҙең иҫкәрмәләренә ҡараған хаталар;
2)бәйләү юлы менән яһалған ҡушма яңғыҙлыҡ атамаларҙа ҙур хәрефтең яҙылышына хаталар;
3)бер тыныш билдәһе урынына икенсеһен ҡуйыу;
4)үҙләштерелгән һүҙҙәрҙең ялғауҙары яҙылышына хаталар.

Диктант бер генә билдә менән баһалана.
«5»-хатаһыҙ йәки тупаҫ булмаған 1орфографик, 2пунктуацион хата булған эшкә: 1/0,1/2,0/2.
«4»-2 орфографик, 2 пунктуацион , 1орфографик, 3 пунктуацион: 2/2,1/3,2/3,3/3,1/5,0/7.
«3»- 4 орфографик, 4пунктуацион, 3 орфографик, 5 пунктуацион: 4/4,3/5,3/6,
өс бер типтағы хата ебәрелһә,6/6 хаталы эшкә лә өс ҡуйыла.
«2»- 9 орфографик, 9 пунктуацион:8/10,9/9
«1»- уҡытыусыҡарамағында.

Өҫтәлмә эштәрҙе баһалау:
«5»-бөтә эш теүәл йәки бер хата булғанда.
«4»-эштең яртыһынан күберәге дөрөҫ эшләнһә.

«3»-яртыһынан әҙерегә дөрөҫ эшләнһә.
«2»-бер эш тә дөрөҫ эшләнмәгән.

2-се класс

<u>1-се контроль күсереп яҙыу:</u>

Ике өләсәй.

Ике өләсәй.
Ике өләсәйебеҙ бар,
Икеһе лә тиҫтерҙәр.
Беренсе- атайымды,
Икенсеһе әсәйемде
Кеше итеп үҫтергән.
(Ф.Рәхимғолова)

<u>2-се контроль күсереп яҙыу:</u>

Декабрь.

Декабрь- ҡыш айы. Ҡаты һалҡындар башлана. Иң ҡыҫҡа көн ошо айҙа була. Урмандар, яландар ҡар, йылғалар боҙ менән ҡаплана.

Урман тыныс. Ағастарҙа бәҫ емелдәй. Ҡышҡы урман бик матур.

<u>3-сө контроль эш:</u>

1. *Хәрефтәрҙән һүҙҙәр төҙө һәм уларҙың атамаларын яҙ:*

ИТКЕ-
УТН-
ФАРШ-
ҮБРЕК-

КАЙМА-
ОФТАК-

2. *Һүҙҙәрҙе төркөмләп яҙ:*

Кофта, тун, бүрек,туфли, бейәләй, салбар,итек,пинжәк,, эшләпә, фуражка, яулыҡ, ойоҡбаш, шорты. Сарафан, футболка, кеды, быйма, шарф, күлдәк.

3. *Һөйләмдәр төҙө:*

Кейә, тун, әсәйем.
Кәрәкмәй, ҡустыма, бейәләй, яңы.
Кеймәйем, быйма, мин

4 -се контроль күсереп яҙыу:

Йәй

Уҡыуҙар бөттө,
Йәмле йәй етте.
Урман, тау, күлдәр
Беҙҙе бик көттө.
Һау бул һин, мәктәп,
Һау бул хәҙергә!
Ял итергә беҙ
Киттек лагерға.
(Ш. Биҡкол)

3- сө класс

1-се контроль эш:

1. *Шиғырҙы күсереп яҙ.*

Бәхетле.

Өләсәйем бәхетле.
Олатайым бәхетле,
Атай менән әсәй ҙә,
Мин үҙем дә бәхетле.

2. *Төшөп ҡалған хәрефтәрҙе яҙ:*

Д_реслек, к_нд_лек, у_ытыусы, д_фт_р,-әл_м, юй-ыс, м_кт_п.

<u>**2-се контроль күсереп яҙыу:**</u>

Буш ваҡыт.

Минең исемем Даша, фамилиям Кәримова. Мин өсөнсө класта уҡыйым. Миңә математика, инглиз теле дәрестәре оҡшай. Дәрестән һуң бейеү, һүрәт төшөрөү түңәрәктәренә йөрөйөм.

Буш ваҡытымда мин китап уҡыйым, компьютерҙа уйнайым, әсәйемә ярҙам итәм. Ял көнө дуҫтарым менән тауҙан сана, саңғы шыуабыҙ, ҡар бабай яһайбыҙ, ҡар бәрешәбеҙ. Эй , күңелле!

3-сө контроль эш.

Минең гардеробым.

1. *Һүҙҙәрҙе тәржемә итеп яҙ:*

Кофта, тун, бүрек,туфли, бейәләй, салбар,итек,пинжәк,, эшләпә, фуражка, яулыҡ, ойоҡбаш, шорты. Сарафан, футболка, кеды, быйма, шарф, күлдәк.

2. Һәр юлда артыҡ һүҙҙе тап:

Туфли, кепка, быйма, итек.
Тун, күлдәк, пинжәк,салбар.
Бүрек, панама. Яулыҡ, берет.

4 -се контроль күсереп яҙыу:

Өфө

Өфө ҡалаһында көн һайын маршрут буйынса автобустар, троллейбустар, трамвайҙар пассажирҙар ташый. Черниковка, Сипайлово, Шаҡша, Дим биҫтәләренә барыу хәҙер бер ни ҙә тормай.Маршрутты бел һәм ултыр ҙа кит.

Башҡортостанда хәҙер машиналар эшләнә. Өфөлә- троллейбустар, Нефтекамала- автобустар. Бәләбәйҙә еңел машиналар йыйыла.

Трамвайҙы Башҡортостан Силәбе өлкәһенән һатып ала.

4-се класс

1-се контроль эш:

1. *Төшөп ҡалған хәрефтәрҙе яҙ, һүҙҙәрҙе тәржемә ит.*

Б_лә, б_л_с_р, ей_нс_р, _усты,_е_ле, _л_с_й, а_ай, _с_й.

2. ***Кем?****һорауына яуап биргән һүҙҙәрҙең аҫтына һыҙ.*

Класташ, мәктәп, тәнәфес, уҡыусы, Әминә, китап, эт, бесәй, дәфтәр, таҡта, балыҡ,тәрбиәсе,әсәй.

3. *Һөйләмдәрҙе тәржемәһе менән тоташтыр;*

Һауыт – һаба йыуам. Убираюсь в комнате.
Гөлдәргә һыу һибәм. Поливаю цветы.
Иҙәнде һеперәм.. Мою посуду.
Бүлмәне йыйыштырам. Подметаю пол.

2-се контроль күсереп яҙыу:

Ағиҙел.

Ағиҙел – республикабыҙҙың иң ҙур йылғаһы. Унын оҙонлоғо 1400 километр. Уға Өфө янында Дим, Ҡариҙел йылғалары ҡушыла. Ағиҙел буйында Белорет, Күмертау, Мәләүез, Ишембай, Стәрлетамаҡ, Салауат, Өфө, Бөрө ҡалалары теҙелгән. Ағиҙел йылғаһына башҡа бик күп төрлө йылғалар ҡушыла.

3-сө контроль эш.

Балыкта.

Йәй көнө мин Асылыкүлгә балыҡҡа барҙым. Ул Башҡортостандағы иң ҙур күл. Асылыкүлдә төрлө балыҡтар йәшәй: алабуға, суртан, ҡыҙылғанат, шамбы,йәйен. Күл буйы бик матур, яр буйында төрлө ағастар, сәскәләр үҫә. Мин биш алабуға, өс шамбы тоттом. Һыу инергә лә өлгөрҙөм.

4 -се контроль күсереп яҙыу:

Йәй

Уҡыуҙар бөттө,
Йәмле йәй етте.
Урман, тау, күлдәр
Беҙҙе бик көттө.
Һау бул һин, мәктәп,
Һау бул хәҙергә!
Ял итергә беҙ
Киттек лагерға.
(Ш. Биҡкол)